

AHİLİĞİN DÜNYA GÖRÜŞÜNÜ OLUŞTURAN DİNÎ-AHLAKÎ DEĞERLER

M Saffet SARIKAYA*

ÖZET:

Ahilik bize, fert ve toplum terbiyesini esas alan, halk kültürü içinde eğlenebilecek kadar dünya ile iç içe yaşayan, ancak dünyaya mihnet etmeyen, gündelik ibadetlerinde titiz davranan, kimseye yük olmadan çalışıp helalinden kazanan, cömertliği, başkalarına faydalı olmayı ilke edinen, paylaşmasını bilen bir dünya görüşü sunar. Bu dünya görüşünün arka planını çeşitli evrensel dinî-ahlakî değerler oluşturur. Makalede bu ahilikteki bu değerler irdelenerek, bu değerlerin günümüz iş dünyası için de hâlâ geçerliliğini koruduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Fütüvvetname, dünya görüşü, iş ahlakı

ABSTRAC:

Having learned individual and social teaching whilst enjoying public culture within worldly life *Akhilik* offers us such a world view that not over bothering daily life, caring worship, working business for *halal* earning without being burden to anybody, being helpful to one to another, being generous and sharing. These world view depend upon universal religio-ethical values. In this article, these values of *Akhilik* will be evaluated and their accuracy for current business life be emphasized.

Key Words: Akhilik, futuwwatnama, world views, business ethic.

Ahilik, eski Türk akılık ve alıp geleneğinin, Arap ve İran fütüvvet idealiyle İslâmî bir sentez içinde birleşip Anadolu'da ortaya çıkmış şeklidir. Günümüzdeki ifadesiyle bir sivil toplum örgütüdür. Ahiler XIII. yy'da Anadolu'nun büyük şehirlerinden en küçük köylerine kadar bütün yerleşim birimlerine yayılıp örgütlenerek, hem yerleşik hem de göçebe Türkmenlerle iç içe yaşamışlar; Moğol istilasına karşı, halkı da organize ederek önemli mücadeleler vermişlerdir. XIII. yy'ın ikinci yarısından

* Prof. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

sonra özellikle şehirlerin mahalli idaresinde söz sahibi olarak halkın asayiş, sükun ve huzurunu temine yönelik çaba sarf etmişlerdir.

Şeyh Ahi Evren Nasıruddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (ö.1260)'nin önderliğinde Ahilik, Anadolu'da, Orta Asya'dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek sahibine kolayca iş bulabilmek, yerli sanatkârlarla rekabet edebilmek, sanat ve ticaretlerinde tutunabilmeleri için malın kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre hazırlamak, sanat ve meslek sahiplerini ahlaklı ve insafli yetiştirmek, ihtiyaç içinde bulunanlara yardım etmek, ülkeyi savunmada devletin ordusuyla birlikte hareket etmek ve onlara yardımcı olmak¹ gibi gayelere matuf olarak teşkilatlanmıştır. Bu gayeler ilk anda Ahiliğin sadece bir esnaf teşkilatı olarak örgütlendiğini akla getiriyorsa da, Ahiliğin esnaf loncaları haline dönüşmesi 1450'lerden sonradır. Oysa XIII. yy'ın ikinci yarısından XIV. yy'ın sonlarına kadar Anadolu'da bir takım büyük devlet ricali, kadılar, müderrisler, muhtelif tarikatlara mensup şeyhler ve büyük tacirler,² "Gâziyân-ı Rum" denilen dönemin askerî gücünün önemli bir kısmı Ahiliğe mensuptur.³ Teşkilatta uygulanan erkân ve âdap ise esnaf zümresi arasında yakın zamanımıza kadar devam etmiş, sanayileşme imkanı bulamayan otantik sanat kollarında; mahalli "*Yaren teşkilatları*", "*sıra geceleri*" ve "*düğün dernek*"lerinde hâlâ bazı prensipleriyle varlığını sürdürmektedir.

Ahi erkân ve âdabının devamlılığını sağlayan en önemli kaynaklar şüphesiz *Fütüvvetnâmeler* olmuştur. Zira *Fütüvvetnâmeler*, Ahiliğin erkân ve adâbını didaktik bir metotla açıklayan teşkilat mensuplarının el kitapları hüviyetinde olup XIII-XVI. yy Anadolu'sunun dinî ve kültürel tarihi için önemli bilgiler içeren ilk el kaynaklardandır.⁴ Bu eserler

¹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, 90 vd; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, 130-135.

² M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 4.baskı, Ankara 1991, 91.

³ XIII. yy'da yazılan bir Fütüvvetnâme'de askerlerin Fütüvvetin tabii üyesi oldukları vurgulanmıştır. Bk., Hartburtî, *Tuhfetü'l-Vâsâyâ*, 222. Abdulkaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İÜİFM*, c.XI, 1949-1950 adlı makale içinde (s. 205-231)

⁴ *Fütüvvetnâmelerin* Anadolu'nun dinî tarihi açısından önemine M.F. Köprülü işaret etmiştir, bk., "Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları", *Belleten*, c.VII, 1947, 445-446.

umumiyetle müellifleri belli olmadığı için anonimleşmişlerdir.⁵ Bununla birlikte teşkilat hakkında önemli bilgiler ihtiva eden müellifi belli Fütüvvetnâmeler de vardır. İlk telif edilen Fütüvvetnâmeler Arapça ve Farsça'dır. Türkçe Fütüvvetnâmelerin gerek edebiyat dilinin gelişmesine bağlı olarak, gerek üslûplarındaki gramer özellikleri bakımından genellikle XIII. yy'dan sonrasına ait oldukları kabul edilir.⁶

*Fütüvvetnâmelerin muhtevasına bakıldığında bilgilerin çoğu kere birbirinden nakil olduğu anlaşılmaktadır. Bu da müellif veya müstensihlerin fütüvvet-ahi çevresinde bilinen kaynakların dışına pek çıkmadıklarını, anlatılan kıssaların tarihi realitesi üzerinde fazla durmadıklarını, hatta menkıbe türü efsanevî rivayetlere yer verdiklerini göstermektedir. Aynı tavır nakledilen rivayetlere de yansımış, Hz. Peygamberin hadisleri sıhhat derecesine bakılmaksızın eksik veya yanlış yazılmıştır. İlk yazılan *Fütüvvetnâmelerde*, fütüvvetin tarif ve tavsifi, ahlâkî esasların izahı yapılırken;⁷ sonra yazılan ve çoğu Türkçe olan *Fütüvvetnâmelerde* merasim erkân ve âdabına dair bilgilere daha geniş yer verildiği görülmektedir.*

Bu makalede, Ahilerin oluşturdukları teşkilatın ahlakî temellerini ve bunun dünya görüşü olarak pratik hayata yansımalarını *Fütüvvetnâmelere* göre* tespit etmeye çalışacağız. Ancak yazılı kaynaklarda ifade edilen hüküm ve kaidelerin ideal değerleri içerdiğini,

⁵ Müjgan Cumbur, “Bir Fütüvvetnâme Nüshasının Tanıtımı”, II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri, c.IV, Ankara 1978, 85.

⁶ *Fütüvvetnâmelerin gramer hususiyetleri hakkında bk.*, A. Gölpınarlı, “Burgâzî ve Fütüvvetnâmesi”, *İÜİFM*, c. XV, 1953-1954, 97-99; aynı mlf., “Seyyid Gaybî Oğlu Seyyid Hüseyin ve Fütüvvetnâmesi”, *İÜİFM*, XVII, 1955-1956, 54-59; Şeyh Eşref b. Ahmed, *Fütüvvetnâme*, nşr., O. Bilgin, İstanbul 1992, s.VI-VIII; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1998, 435 vd.

⁷ Taeschner, “Der Anteil des Sûfismus an Der Formungdes Futuwwaideals”, *Der İslam*, c.XXIV, 1937, 50 vd.

* Makale sınırları içinde *Fütüvvetnâmelerin* tek tek tanıtımı yapılmamış; neşredilen *Fütüvvetnâme* metinler yanında, Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde bulunan nüshalar üzerinde yaptığımız çalışmalar ve elde ettiğimiz bazı mikrofilm nüshaları kullanılmış; müellifi belli olan *Fütüvvetnâmeler* müellif adıyla, müellifi belli olmayan *Fütüvvetnâmeler* ise buldukları kütüphanenin kayıt numarasıyla referans gösterilmiştir.

pratiğin bazen buna uymadığını da belirtmek gerekir. Nitekim Ahmed b. İlyas ve Burgâzî, *Fütüvvetnâmelerinin* mukaddimesinde,

fütüvvet ehlinin içinde doğru yolu terk eden fîsk u fücür içinde bulunan, fütüvvet edep ve erkânını unutan kimselerin bulunduğunu, eserlerini onları hidayete getirmek için kaleme aldıklarını

ifade ederler.⁸ Bununla birlikte bu ideallerin grupların ulaşmak ve sahip olmak istedikleri üst değerler olduğu gerçeği de göz ardı edilemez. Nitekim Evliya Çelebi Ahi zaviyelerinde suçluların nasıl terbiye edildiğine dair bir örneği şöyle naklediyor:

İstanbul'un dört mevleviyet yerinde on iki mahallede debbağ kârhaneleri vardır. Bunların içinde nice şahbaz işçiler vardır ki âdem ejdarhasıdır. Eğer içlerine bir kanlı yahut bir haricî düşse asla hâkime teslim etmezler. Ol kanlı erenlerin elinden halâs dahi olamaz. Bîçareyi köpek necisi idman etmeye tayin ederler; ister istemez tâib (tövbekâr) ve tâhir (temiz) olup nihayet bir kâr sahibi olur.⁹

Bu pasaj Ahilikteki eğitimin, kişiyi ideal ölçülere yaklaştırabilme niteliği kadar, suçluların Ahi zaviyelerinde nasıl terbiye edilip topluma ve ekonomiye kazandırıldıklarını da göstermektedir.

Ciddi bir hiyerarşik yapılanmaya sahip Ahilikte en üst seviyeden en alt dereceye kadar herkesin uyması gereken kurallar en ince detaylarına kadar belirlenmiştir. Bu, adeta bir toplumun yeniden oluşturulma çabasıdır. Diğer bir ifadeyle Anadolu'yu yurt edinen Türklerin yerleşik hayata geçişleri ve milletleşme süreçlerinin inşasıdır. *Fütüvvetnâmelerde* fütüvvet ehlinin 740 kuralı bilmesi gerektiği ifade edilir. Bu kurallar alt alta yazılarak öğretilmek yerine, eserlerin değişik bahislerine serpiştirilerek didaktik bir şekilde okuyucu ve dinleyicilere öğretilmeye gayret edilmiştir. Bunların herkes tarafından bilinmesi gereken asgarî kısmı ise çoğu kere “sual-cevap” fasıllarında yer almıştır. *Burgâzî Fütüvvetnâmesi*'nde bütün insanların gündelik hayatta uyması

⁸ Hartburf, 206; Burgâzî, 112. Orta Çağda bilhassa Bağdat'ta düzensiz olarak gelişen ve çeşitli huzursuzluklara sebep olan fütüvvet ehline karşı tenkitler söz konusudur. Bu konuda bk., İgnaz Goldziher, “Eine Fetwa Gegen die Futuwwa”, *ZDMG*, 73.band,1919, 127-128; Taeschner, “İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri”, çev. S.Yüksel, *Belleten*, c. XXXVI, S.142, 1972 210-211.

⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, nşr. A. Cevdet, İstanbul 1914, c.I, 494.

gereken yataktan kalkmadan başlayıp tekrar yatmaya kadar, yemek yemek, su içmek, söz söylemek, söz dinlemek, evden çıkmak, dükkân açmak, sokakta yürümek, hasta ziyareti, mezar ziyareti vb. alt başlıklarla 124 kural sıralanır.¹⁰ Örneğin yemek yemekle ilgili edepler şöyle sıralanır:

Yemek yemekte oniki edep vardır: Önce sağ dizini yukarı dike, sol dizini aşağıya koya, otura, lokmayı önce sağ yanıyla çiğneye, küçük lokma ala, temiz yiye, yani iki elini bulaştırmaya ve dökmeye, lokma ağzındayken hiç konuşmaya. Hiç kimsenin yediğine bakmaya, başını kaşımaya, sağa sola bakmaya, gülmeye ve söz söyleyeceğinde arkasına döne, ekmeği ısırıp bırakmaya, tekellüf ve izzet ile yiye, çöpe atılması gereken artıkları kendi önüne koya ve yemekten sonra ellerini yıkayıp sile.

Böylece kişinin, gündelik hayatındaki en tabîî ihtiyaçlarını karşılarken kendini kontrol etmesi, ötekilerle seviyeli bir ilişki kurabilmesi ve huzurlu bir toplumun oluşturulması amaçlanır.

Bu amacı, biraz daha özel olarak teşkilata yeni alınan tâliblerin uyması gereken kurallara baktığımızda da gözlemleriz. Bunlar;

- 1- Zâhiri ve bâtınını yaramaz şeylerden temizleye,
- 2- Allah'ın emrine ve Hz. Muhammed (sav)'nin şeriatine uya,
- 3- Bütün mü'minlere hayır-endiş (hayrı düşünen) ola,
- 4- Gözünü ve eteğini haramdan koruya,
- 5- Nefsi ölü, gönlü diri ola,
- 6- Dili açık, gözü bağlı ola,
- 7- Dili her zaman zikrullah'da ola,
- 8- Gönlü tâlibi Hak ola,
- 9- Nefsi, "Ölmeden önce ölme" mertebesinde ola,
- 10- Üstadına isyankâr olmaya.
- 11- Hak söze inancı ola,
- 12- Hak ve adalet üzere ola,
- 13- Daima nefsine kahrede,
- 14- Ululara hizmet ede,
- 15- Eli altında bulunanlara şefkat ede,

¹⁰ Burgâzî, 138-142. Bu kurallar kısmen Seyyid Hüseyin ve bazı *Fütüvvetnâmelerde* de yer almıştır. Bk, Seyyid Hüseyin, 121-123; Bayezit Ktb., 4581, v. 33b-35b; Selim Ağa Ktb., Kemenkeş 191/2, v. 24a-25b; Milli Ktb., B 346/33, v. 244b-245b.

- 16- Dostlara tevâzû ede,
- 17- Düşmanlara tahammül ede,
- 18- Dervişlere sehâvet ede,
- 19- Dostluğu ve düşmanlığı Allah için ede,
- 20- Ulemaya hürmet ede,
- 21- Musahiplerine nasihat ede,
- 22- Cahiller ile söyleşmeye.¹¹

İslam'ın temel akîdelerinden tasavvuftaki nefis terbiyesine yönelik esaslara ve toplumsal ilişkilere kadar pek çok önemli esasları belirleyen bu kurallar sadece yazılı metinlerde sıralanıp kalmamış bilakis çeşitli törenlerde tâliplere nasihat olarak da farklı formlarda dile getirilmiştir. Örneğin yola yeni giren ve kendisine yol atası ve yol kardeşi edinen bir tâlibe yol atasının nasihati şöyledir:

Büyüklük Allah'ın işleri içindir, şefkat Allah'ın mahlukatı içindir. Dünyada müsamaha içinde, ahirette şefaât içinde ol. Ey oğul nereye gidirsen izzet ve hürmet ile git; nereye oturursan edep ile otur; ne söz söylersen hikmet ile söyle, yoksa kulak ver, dinle; durduğun zaman hizmet ile dur". Ve on iki nefes dahi verir.¹²

Şeraiatte üstüvar ol, tarikatta payidar ol, hakikatte haberdar ol;

Eline, diline, beline sahip ol;

Gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı, dönenin canı,

¹¹ Seyyid Hüseyin, 102-103.

¹² Seyyid Hüseyin, 96. Bir başka *Fütüvvetnâme*'de bu on iki nefes, üstad, yol atası ve yol kardeşleri arasında üçer adet paylaştırılarak şöyle sıralanır: Üstadın üç nefesi: 1. Zâhirin pâk, bânının sâk et, 2. Pîr-i Hüdâ'yı gökçek bil, 3. Pîr nazarında hizmet et. Yol atasının üç nefesi: 1. Şeriatte dilin şahadette olsun, 2. Tarikatta elin sehâvette olsun, 3. Hakikatte ayağın ibadette olsun. Sağ yol kardeşin üç nefesi: 1. Şeriat od(ateş)dur. Zira çerağı ondan yakarlar, görmediğini gösterir, her kişiye miktarını bildirir, pişmeyi pişirir, 2. Tarikat yeldir yel nefestir, nefes ikrardır, ikrarı olmayanın imanı yoktur, 3. Marifet sudur, murdarı su ile yurlar(yıkarlar) pak olur. Abdest alıp namaz kılmaktır. Hakikat türabdır. Benlikten geçip özünü meyyit mesabesinde bilip yetmiş iki millete bir nazarla bakmaktır Sol yol kardeşin üç nefesi: 1. Bir işarettir, el içinde şeriat emrinde şehadet kelimesine işarettir. Kelime-i şehâdet imanın seccadesidir, 2. Tarikatta şehâdetin nuru imandır, 3. Hakikatte amentübillah demektir, yani canı gönülden iman getirdim ahdimden dönmez demektir. Bk. Millet Ktb., Şer'iyye 900, v. 39b-40b.

gibi klişeleşmiş nasihat formları en bilinenlerdir.

Bunların dışında, tâlibin fütüvvetini kemale erdiren ahlakî sıfatların yüz otuz tane olduğu söylenirse de bazı Fütüvvetnâmelerde bunlardan otuz üçü sayılmıştır:

Sözünü bilip söylemek, vefa yolunda sabit kadem olmak, kerem göstermek, gökçek suretli olmak, tatlı dilli olmak, lütf ile ve iyilikle muamele etmek, dostluğu Allah için olmak, düşmanlığı Allah için olmak, kendine kötülük edene iyilik etmek, tevazu ehli olmak, tekebbür etmemek, ataya ve anaya izzet etmek, gıybeti terk etmek, sâlih olmak, komşulara iyilik etmek, ahde vefa etmek, kötülerden uzaklaşmak, dostlarıyla sohbette bulunmak, şefkat ehli olmak, dervişlere hor bakmayıp onları hoş tutmak, kimsenin malına tamah etmemek, sabır ehli olmak, şükür ehli olmak, daima halka faydası dokunmak, öfkesine hâkim olmak, suçluya rifat ile muamele etmek, uzleti sevmek, sır saklamak, ayıp örtmek, sâlihleri hoş tutmak, dinini korumak, nerede olursa olsun Hakkı görmek, kimseyi incitmemek.¹³

Bütün bu kurallar Ahilikte, tâlip için gerekli temel dersleri esas alan sistemli bir programla beraber teşkilât içindeki çeşitli toplantı ve merasimlerde pratik (uygulamalı) olarak verilerek, teşkilât adap ve erkânını öğretme ve yaşatma hedeflenir. Bu eğitimin diğer bir boyutu da gündelik hayatta ve işyerinde usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde meslek eğitimi olarak verilir. Tâlibin bu eğitimi için kendisinin seçtiği meslekî ustasından başka, iki yol kardeşi ve yol atası tayin edilir.¹⁴ Teşkilât mensubunun hayat tarzı teşkilâtta öğretilen dinî-ahlâkî kurallar doğrultusunda şekillenir. Böylece kişi, evrensel ahlâk ve tevhit inancına bağlı, kendisini tanıma ve tanıtmaya yolunu bilen, kabiliyetlerini kullanabilen, insanlık fitratını koruyan şahsiyetli ve iyi insan olur.

Ahi zaviyelerinde eğitim, medreselerden farklı olarak geniş bir perspektifte sunuluyordu. Tâlip kendisine uygun her mahfîl, toplantı ve eğlenceye katılabilir ve buralarda yeni şeyler öğrenirdi. Bu usul, zaviyelerdeki terbiye-ahi ilişkisinin, medreselerdeki hoca-talebe ilişkisinden çok daha farklı bir boyutta gelişmesine sebep olmuştur.

¹³ Seyyid Hüseyin, 102-103; Milli Ktb, A. 4225, 17-18.

¹⁴ Osman Ergin, *Mecelle-i Umûr-i Belediye*, İstanbul 1922, c.I, 544-545.

Sühreverdî'nin *Fütüvvetname*'sinde tafsilatlıca anlatılan bu ilişki,¹⁵ Nâsırî ve Burgâzî'de de yer almıştır.¹⁶ Ahinin tâlip üzerindeki, tâlibin ahi üzerindeki hakları diye niteleyebileceğimiz bu konuda verilen malûmatı şöyle sıralayabiliriz.

- 1- Tâlip, ahisinin sözünü dinleye ve asla sözünden çıkmaya,
- 2- Tâlip, ahisi yanında edebe muhalif iş yapmaya (tükürmek, sümürmek, gülmek vs.),
- 3- Tâlip, ahisini can-ı gönülden sevip, ona yakınlık duya ve yakınlık göstere,
- 4- Tâlip, ahisi kendisine menfi bile davransa sabredip ondan yüz çevirmeye,
- 5- Tâlip, bir ahiye bağlana, sonra mürtet olup başkasına bağlanmaya, eğer böyle yaparsa terbiye de, onu hizmete kabul eden ikinci ahi de merduddur.
- 6- Tâlibe, ahiden önce kendisini kötülüklerden koruyacak bir yiğit gerekir, yiğit onu ahiye ulaştırır. Ahi de onu şeyhe ulaştırır.
- 7- Tâlip, zaviyede kendisine ait yere otura, ahisine sırt dönmeye ve edeb dairesinde buluna,
- 8- Tâlip, bulunduğu şehirde ahlâkı, temizliği ve davranışlarıyla halk tarafından tanınıp sevilmelidir.
- 9- Ahi, tâlibine öğreteceği şeyi kendi yapa ki terbiyesi de görüp öğrene,
- 10- Ahi, tâlibine dinî ilmihâl bilgilerini, bilhassa namaz ibadetinin erkânını öğretir,
- 11- Ahi, tâlibini öyle terbiye ede ki, görenler kendisini hayır dua ile yâd edeler.
- 12- Ahi, tâlibine hayatında kullanabileceği usul ve anlayışı vermeli,
- 13- Ahi, tâlibini tedricen ve ona gerekli şeylerin hepsini kamilen öğretmeli,
- 14- Ahi, tâlibini daima ve her yerde murakabe etmeli.

¹⁵ es-Sühreverdî, *Fütüvvetnâme II*, 121-149. M. Sarraf, Resâyl-i Civanmerdân, Tahran 1973, içinde (s.104-166).

¹⁶ Bak. Nâsırî, s. 319; Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İÜİFM*, c.XI, 1949-1950 adlı makale içinde (s. 311-532), Burgâzî, 127-129. Bu esaslar yer yer ayet hadis, kıssa ve temsillerle açıklanmıştır.

Burada dile getirilen edep, sevgi, saygı, itaat, bağlılık, sebat, sabır, istikrar, uygulama ve örnek olma, oto kontrol gibi esaslar eğitimin daimi ve evrensel esasları arasındadır.

Ayrıca eğitimini tamamlayıp mesleki ve ahlaki olgunluğa erişen ve Ahi (usta) adayının şu temel vasıflara sahip olması gerekir:

- 1.Cömert olmak,
- 2.Namazını kazaya koymamak, daima kılmak,
- 3.Haya sahibi olmak,
- 4.Terk-i dünya olmak,
- 5.Helal kesb etmek,
- 6.İlim sahibi olmak,
- 7.Beyler kapısına varmamak.¹⁷

Fütüvvetnâmelerde bu esaslar tek tek ayet ve hadisler esas alınarak açıklanır ki ilk iki kural dinin temel iki ibadetiyle doğrudan ilgilidir. Ahilikte cömertlik ilkesi zekat, sadaka vb. başkalarına yardımı içeren malî ibadetleri de içermektedir. Buna göre ahi çalışır kazanır; kazancının birini ehl ü ıyâlinin geçimine ayırır birini ihtiyaç sahiplerine verir. Böylece ahi toplumda, çalışıp kazanan, asalak olmayan, paylaşmayı bilen, başkalarının, fakirin, muhtacın yetimin hakkını gözeten bir şahsiyet olarak öne çıkar. Yukarıda da geçtiği gibi eğitimin başından itibaren namaz kılmaya vurgu yapılması, ahilikte gündelik ibadetlere verilen önemi ve bu ibadetlere bağlı olarak hayatın daha düzenli, ilkeli yaşanması gerekliliğini göstermektedir. Bu düzen, kişinin mesleğin gerektirdiği bilgi birikimine sahip olarak kimseye dalkavukluk etmeden bileğinin hakkıyla iş sahibi olup helalinden kazanması ve buna rağmen dünya malına meyletmemesi, hayâ ve cömertliğiyle birleşince Eflatun, Farabî vb. filozofların tasavvur ettiği mükemmel huzurlu toplum kendiliğinden oluşacaktır. Gerçekten de cömert olan insan paylaşabilen insandır. Paylaşabilen insan ise ötekilerle bütünleşebilen ve herkesle barışık yaşayan insandır. Herkesle barışık olan insan ise kaygısız, tasasız, huzurlu ve mutlu insandır.

Bir başka *Fütüvvetnâme*'de Hz. Peygamber'den naklen fütüvvet sahibinin hasletleri şu on maddede sıralanır:

- Doğru sözlü olmak, ahde vefa etmek, emaneti korumak, yalancı terk etmek, yetimin malına el sürmemek, düşkünün

¹⁷ Burgâzî, 124-127.

elinden tutmak, ele geçeni fazlasıyla ihsan etmek, yaptığı iyilikleri her geçen gün artırmak, misafir davet etmek ve bütün bu hasletlerin başı da haya etmektir.¹⁸

Yine bu on sıfat ahinin ahlâkî olgunluğa erişmesini gereği olarak kırka da çıkarılır:

Fütüvvet sahibinin, ahlâkını da değiştirmesi gerekir. Öyle ki, nefis kırk pis sıfattan arınıp kırk iyi sığata sahip olmalıdır. Kötü sıfatlar hırs, haset, kin, buğz, tekellüf, tasannu, iğrenmek, tezvîr, bilgisizlik, aptallık, nifak, ululanmak, zulüm, fisk, hiyanet, kötülükte bulunmak ve kötü söz söylemek, bayağılık, nekeslik, tembellik, şehvette taassup, gazele sohbet, alçaklık, kötü huyluluk, vefâsızlık, hayâsızlık, utanmazlık, hile, düzen, söz götürme, pis şeylere alışma, bulanıklık, yalan, iyiliğe şükretmemek, halkı incitmek, kendisini büyük görme, vergisizlik, usanmak, mahrem olmayış, halkın gönlünü kırış, gıybet ve iftiradır. Bu kırk kötü sıfatın kırk iyi sığata dönmesi gerekir ki, onlarda bilgi, hilm, yücelik, kerem, cömertlik, yiğitlik, sebat, ağırbaşlılık, vefâ, utanmak, esirgemek, zahitlik, takva, lütuf, salâhiyet, varını bağışlamak, iyi huy, eminlik, dindarlık, tekellüfsüzlük, alçak gönüllülük, doğruluk, yürek temizliği, dua, acımak, yoksula nimet vermek, ihsanda bulunmak, sabretmek, şükretmek, teslim olmak, razı olmak, Allah'a dayanmak, kanaat, herkesle iyi geçinmek, Allah'a inanmak, Müslümanlık, sevgi, hizmet, mahremlik ve bunlara benzer sıfatlardır.¹⁹

Bütün bu kurallar *Fütüvvetnâmelerin* çoğunda Ahilik yolunun vazgeçilmez şartları olarak tavsif edilerek nasihat şeklinde hülâsa edilir. Gülşehrî bunları şöyle nazm eder:²⁰

Altı şartı var fütüvvet yolunun
Üçü açık üçü bağıdır onun
Kapısı ve alını ve sofrası bağı
Ol üçü açıktır budur sözün sağı
Ol kim üçü bağıdır evvel dili
Gözü bağı dahi artırır yolu
Hem belî dahi bağı gerek

¹⁸ Ahmet el-Erdebîlî, *Fütüvvetnâme*, Süleymaniye Ktb. Ayasofya, 2049/5, v. 100b.

¹⁹ Necm-i Zerkûb, 187-188, ter., s. 245.

²⁰ Gülşehrî, *Mantiku't-Tayr*, tıpkı basım, Haz. A. S. Levend, Ankara 1957, 199. Bu kurallar Burgâzî'de mensur olarak yer alır.

Ki haram odunda yanmaya yürek

Bunlar sonraki Fütüvvetnamelerde yediye çıkarılarak mensur olarak şöyle ifade edilmiştir:

Pes fütüvvette erenlere gerekdir ki üzerine yedi kapıyı bağlaya ve yedi kapıyı açsın ve yedi bağlamanın ve açmanın kişiye hakikati budur:

- 1- Cimrilik kapısını bağlaya, cömertlik kapısını açsın,
- 2- Kahır kapısını bağlaya, kanaat ve rıza kapısını açsın,
- 3- Hırs u heva kapısını bağlaya, lütf kapısını açsın,
- 4- Tokluk ve lezzet kapısını bağlaya, açlık ve riyazet kapısını açsın,
- 5- Halktan eminlik kapısını bağlaya, Hak'tan yana tevvekkül kapısını açsın,
- 6- Herze ve hurâfet söylemek kapısını bağlaya, zikir ve tilâvet kapısını açsın,
- 7- Şeytan fiilleri kapısını bağlaya, Allah'a ait fiiller kapısını açsın.²¹

Ahinin kapısının açık olması, insan olarak küçük-büyük, genç- ihtiyar, zengin- fakir Hristiyan-Müslüman, Türk-Acem, Alevî-Sünnî demeden yani inançlarını, etnik kimliklerini dikkate almadan herkese kapısını açık tutmak, herkesle ilgilenmek, herkese yardımcı olmak demektir. Alın açık olması dürüstlüğe, doğruluğa, güvenilirliğe, namusluluğa, yapılan işin sağlam ve faydalı oluşuna işarettir. Sofra bağının açık olması ise yedirip içirmeye, misafirperverliğe, cömertliğe işarettir. Tıpkı peygamberler ve sahabiler gibi ahilerin de sofralarından misafir eksik olmaz. Ahi zaviyelerinin kuruluşu ve işleyişi cömertlik ilkesine dayanır. Her çalışan kazancının bir kısmını (aidat gibi) zaviyeye getirir. Burada toplanan para, zaviyeye gelen misafirleri (vakfiyelerde “*ayende ve ravende*” diye geçer) ağırlamak başta olmak üzere değişik ihtiyaçlar için kullanılır. Bu ihtiyaçlar arasında periyodik Ahi toplantıları, önemli kutlamalar, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik harcamalar vardır. Ahiliğin esnaf loncasına dönüşmesinden sonra, toplanan paraların önemli bir kısmı esnaf sandıklarına dönüştürülerek yeni dükkân açanlara sermaye, esnafa kredi ve destek olarak kullanılmıştır.

²¹ Razavî, Süleymaniye Ktb, İzmir 337, v. 16b; Milli Ktb. A. 4225, 3.

Dilin bağılı oluşu demek, kişinin gerek alış-verişinde, gerekse başkaları hakkında her türlü yalan dolan, hile, haset, iftira, dedikodu vb. eylemleri işlemekten kaçınması demektir. Gözün bağılı oluşu kişinin hırsızlık, dolandırıcılık, gasp vb. türlü haramları işlemekten kaçınmasını, başkalarının ayıp ve kusurlarını görmezlikten gelip örtmesini, kendisiyle meşgul olup başkalarını görmemesini ifade eder. Belin bağılı oluşu ise Türk toplumunun bütün hassasiyetiyle üzerinde durduğu namusluluk esasıdır. Halk deyiimiyle “harama uğur çözmek, kendini helaline saklamak”. Bu esas, toplumun en küçük birimi olan aile düzeninin korunması ve devamlılığına yönelik olarak önemli bir ahlakî ilkedir.

Ahilik yoluna girmek için gerek iyi hasletler yanında, kişiyi Ahilikten düşüren, teşkilattan uzaklaştırılmalarını gerektiren kötü ahlakî davranışlar ve haramlar da *Fütüvvetnâmeler*de yer bulmuştur. Bunlar:

- 1- İçki içmek,
- 2- Zina etmek,
- 3- Livâta etmek,
- 4- Gammazlık etmek,
- 5- Münafıklık,
- 6- Tekebbürlük,
- 7- Yavuz gönüllü olmak,
- 8- Hasetlik,
- 9- Buğz ve kin tutmak,
- 10- Kasten yalan söylemek,
- 11- Sözünde durmamak, vaadinden hulf etmek,
- 12- Emanete hıyanet etmek,
- 13- Nâmahreme şehvetle bakmak,
- 14- Bir kimsenin aybını istemek,
- 15- Adam öldürmek,
- 16- Kumar oynamak,
- 17- Bahîl olmak, hasislik etmek,
- 18- Uğruluk (hırsızlık) etmek,
- 19- Bühtan kılmaktır²² diye sıralanmıştır.

*Fütüvvetnâmeler*de Ahilik yolunun gereği ilkelerde olduğu gibi bu kötü fiillerle ilgili olarak da Kitap ve sünnetten deliller sıralanır. Bu kötü

²² Seyyid Hüseyin, 110-112; Milli Ktb., A 4225, 29; Milli Ktb., A 5594/4, v. 48b - 49b.

fiillerden birisini işleyenin teşkilattan men'i için suçun sübutu, tekrarı vb. durumuna göre çeşitli yaptırımlar uygulanır. Bu yaptırımlar Alevilikteki “düşkünlük” kurumunun da proto tipini oluşturur. Ahiliğin esnaf loncalarına dönüşmesinden sonra bu yaptırımlar esnafa yönelik olarak uygulanmıştır. “*Pabucun dama atılması*” özdeyişi bu uygulamaların sembolik anlatımından dilimize yadigâr kalan güzel bir deyimdir.

Çeşitli gerekçeleri belirtilerek kâfirler, münafıklar, müneccimler, içki müptelâsı olanlar, tellâklar, tellâllar, çulhalar, kasaplar, cerrahlar, avcılar, bidatçiler, madrabazlar, muhtekirler.²³ Ahi teşkilatına alınmazlar. Ancak burada adı geçen bazı mesleklerin pîrleri *Fütüvvetnâmeler*de yer alır. Meselâ “*Kasapların pîri Cömert Kassab, hekimlerin pîri Lokman Hekim*”²⁴ diye sayılmıştır. Dolayısıyla bu meslek sahiplerinin tamamen teşkilât dışında tutulmasından öte onların meslekî davranışlarıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca insanlığa faydalı hizmetler yaptığına inanılan meslek sahipleri teşkilâta alınmışlardır. Örneğin ahiliğe alınmayan cerrah için; “*insanların hasta olup kendisine muhtaç olmasını isteyen*”, avcı için “*ihtiyacı olmadığı halde keyfi olarak avlanan ve hayvanlara zulmeden*” izahı getirilmiştir ki, bu açıklamaların dışında kalan cerrahlar ve avcılar teşkilata kabul edilmişlerdir.²⁵

Fütüvvetnâmelerin hemen tamamında çeşitli formlarla ve uzun açıklamalarla yer alan bu ahlaki kuralları dikkatlice analiz ettiğimizde Ahiliğin dünya görüşü, hayat anlayışı ve yaşam tarzları ortaya çıkmaktadır. Burada öncelikle belirtilmesi gereken husus uygulanabilir bir kurallar bütünüyle karşı karşıya oluşumuzdur. Şöyle ki Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin derin felsefî izah ve anlayışını; Mevlevilikteki gibi ince ve üst seviyede bir estetik zevki veya “dünyadan el etek çekmeyi benimseyen” bazı sufîyâne tavırları ahilikte göremeyiz. Bunlardan farklı olarak ahilik bize, -tasavvufun özel yorum ve izahlarının dışında, muhatabın anlayabileceği bir üslûpla- fert ve toplum terbiyesini esas alan, halk kültürü içinde eğlenebilecek kadar dünya ile iç içe yaşayan ancak dünyaya mihnet etmeyen, gündelik ibadetlerinde titiz davranan, kimseye

²³ Seyyid Hüseyin, 109-110.

²⁴ Razavî, Süleymaniye Ktb., İzmir 337, v.13b; Bayezit Ktb., Veliyyüddin, 3225, v. 46b-47a.

²⁵ Burgâzî, 123; Seyyid Hüseyin, 110. Diğer meslek grupları için de benzer izahlara rastlamak mümkündür.

yük olmadan çalışıp helalinden kazanan, cömertliği, başkalarına faydalı olmayı ilke edinen, paylaşmasını bilen bir dünya görüşü sunar. Bu dünya görüşüyle ahiler, göçebe toplulukların kabalık ve hoyratlıklarını törpülerken, şehir kültürünün monoton ve sıradanlaşan hayatını dinamize etmeyi başarmışlardır. Onlar, cami ile ev arasına ya da kişilerin vicdanına sıkıştırılan şekilsel ve afakî bir dinî ve ahlakî algılamaya yerine hayatın her yerinde canlı canlı yaşanan aktif bir dinî ve ahlakî algılamaya sahiptirler.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçildiği ve küreselleşme rüzgarlarıyla savrulduğumuz günümüzde ahiliğin dünya görüşünden faydalanabileceğimiz çok şey vardır. Ahilik bugün globalleşen dünyada en çok ihtiyaç duyulan üretici-varlıklı kesimin, yoksul ve zayıf kesimleri koruyup kollayan sosyal organizasyonlara yönelmesi eğilimini bin yıl önce hayata geçirmeyi başarmıştır. Öte yandan bugün dünyada küresel iş hayatında ahlakî değerler ve ölçüler giderek daha büyük bir önem kazanıyor, büyük firmalar kendi ahlakî kurallarını listeleyerek çalışanlarını buna uygun davranmaya yönlendiriyor.²⁶ Bu kuralların yaygınlaştırılması dünyada ve ülkemizde bazı holdinglerin, firmaların ve önde gelen isimlerin ahlaki açıdan da titiz bir biçimde sorgulanmasını sağlayacak, insanlık zararına faaliyet gösterenlerin kamu vicdanından başlayarak yargılanmasına ve zararlı faaliyetlerin önünü alacak yaptırımların uygulamaya konulmasına fırsat verecektir.

İşte tam da bu noktada ahilik kurumunun mesleki ve ticari ahlakî ön planda tutan ilkelerini hatırlamak, çağdaş sentezler üretmek ve kökü Türk kültüründe olan zenginliği XXI. yy. taşımamız gerekiyor. Bunun nasıl uygulanabilirliği sorusunun cevabını konunun uzmanlarına bırakarak detaylara girmeden bir örnekle yetinmek istiyorum. İstanbul’da ATASER Eğitim Vakfı tarafından finanse edilen “Ahilik ve İlke Merkezli Yaşam” adlı bir proje yapılmış ve uygulanmıştır. Projenin teorik boyutu uygulama esnasındaki proje yürütücülerinin tecrübeleri de eklenerek Yaşar TÜKEK tarafından Aralık 2003’te yayınlanmıştır. Proje, “*kaliteli toplum, kaliteli aile*” sloganıyla Ahiliğin büyük ölçüde yukarıda saydığımız ahlaki esasların, pedagoji ve psikolojik rehberlik esaslarıyla birleştirilip yeniden yorumlanarak güncelleştirilmesini esas almıştır. Bu bağlamda kendileriyle ilişki kurulup gönüllü rehberlik desteği isteyen

²⁶ Salim Uslu, “İş Ahlakı”, *Görüş*, Ocak 2001, Ankara, 85.

ailelerle birebir ilişki kurularak sağlanan destekle önemli ölçüde başarı sağlanmış; aile içi, komşular ve akrabalar arası problemler çözümlenerek Ben'den Bize geçişi esas alan, huzurlu bir aile ilkeli bir toplum oluşturmak hedeflenmiştir.

Sonuç olarak günümüzde sahip olmamız gereken iş ahlakını kendi tarihimizi, kendi kültürümüzü, kendi dinî ve millî değerlerimizi yeniden okuyarak rahatlıkla elde edebiliriz. Bu konuda bizim çok güzel, ulvî, dinî ve ahlakî değerlerimiz var. Yeter ki sahip çıkmasını ve uygulamasını bilelim. Sözlerimi Denizli Babadağlıların yıllardır uyguladıkları güzel bir çarşı duasıyla bitirelim:

İnsanları ayırma ha!	Hepsine adil ver hakkın
Hayırlıdan ayrılma ha!	Her şeyin söyle gerçeğin
Etrafına dostluk saç ha!	Eser kalır, sen gidersin
İyi belle unutma ha!	Önce hizmet sonra sensin